

КОМИНТЕРНЪТ И „СОЦИАЛНИТЕ ЗЛИНИ“ В БЪЛГАРИЯ – ПРОПАГАНДА И РЕАЛНОСТИ (1919 – 1934)

Димитър Гюдуров

*THE COMINTERN AND „SOCIAL EVILS“ IN BULGARIA –
PROPAGANDA AND REALITIES 1919 – 1934*

Dimitar Gyudurov

Abstract: *The topic of the influence of socially significant crimes on social and political processes in Bulgaria from the end of the 19th and the first half of the 20th century has not been developed by Bulgarian historiography. The article aims to present small part of the Bolshevik propaganda in Bulgaria against social evils in the early 1920s.*

Keywords: *Bulgarian communist party, social history, suicide, propaganda, social ills.*

Темата за влиянието на социалнозначимите престъпления върху обществените и политическите процеси в България от края на XIX и първата половина на XX в. е неразработена от българската историография. В международен план противодействието срещу престъпленията, разрушаващи обществото и държавата отвън и отвътре, се разделя на три етапа в своето развитие – от средата на XIX в. до годините преди Първата световна война, междувоенният период или ерата на Обществото на народите (ОН) и времето от края на Втората световна война до ден днешен. Настоящият кратък текст има за цел да рамкира два аспекта от болшевишката пропаганда през междувоенния период за справяне със социалните злини в България, които са разделени в две подзаглавия. Причината за това е съдържанието и хронологичният обхват на определението социални злини, защото в тях са включени както престъпления с трансграничен характер, така и алкохолизма, хазарта и самоубийството. Превенцията срещу последните е модерно явление в моралната организация на обществата след края на войната и се превръща за институциите в причина или следствие за социално значими престъпления. Междувоенният период засилва ролята на държавата и тя остава единствената, която се стреми да обхване всички сфери на насилие, имащи социален характер. Цялостната политика на Коминтерна и БКП по тематиката с междуна-

родната престъпност, международните престъпления и пороците, ескалиращи насилието в епохата на Обществото на народите, се нуждае от бъдещо допълнително и задълбочено проучване.

Болшевиките и социалнозначимите престъпления

Престъпленията, определени за социално зло в годините между двете световни войни включват: проституцията; трафика на жени и деца с цел сексуална и трудова експлоатация; тероризъм, контрабанда на хора, оръжие, наркотици, стоки и финансови капитали; фалшифицирането на монети и книжни пари, алкохолизъм и самоубийства. Тези видове незаконна дейност и пороци са включени във взаимоотношенията социални злини. По-голямата част от тях са определени от международната общност под егидата на Обществото на народите за военни оръжия в арсенала на противниковата страна.

Краят на Първата световна война разделя света на победители и победени, но независимо от следвоенния статут на държавите, определен от Версайската договорна система, и едните, и другите изпитват икономически затруднения. Следвоенната икономика на Европа допуска множество незаконни дейности от всякакъв вид, престъпността процъфтява, това е и моментът, когато се формира организираната престъпност в големите урбанистични центрове на континента. Междувоеният период е времето, когато в Европа и Северна Америка се оформят окончателните контури на организираната престъпност, които се разпространяват в различни точки на света. Полицейският опит в урбанизираните държави от 1919 до 1939 г. показва, че сделките с хашиш, опиум, хероин и кокаин често се извършват от едни и същи членове на подземния свят, а те се занимават също с контрабанда, фалшификации и комерсиализирана проституция.

Нелегалните продукти, търгувани от престъпните групи в „подземния свят“ – наркотици, алкохол, проституция, фалшифицирани пари и документи, оръжия, са повече или по-малко взаимосвързани и взаимнозаменяеми, предимно с мотива за финансова печалба. Тези престъпни групи имат ясен териториален обхват на действие, който включва предоставянето на изброените нелегални стоки и услуги [Knepper, P. 2016, с. 208–220]. Това е последователна незаконна дейност, упражнявана с цел пари или власт, която излиза извън рамките на националните държавни граници. Конвенционалната история на централите за организирана престъпност се ситира около гангстери и организации от мафиотски тип, които проникват и корумпират националните и дори международните икономически и политически системи [Block, Alan A. 1994, с. 14, 40, 51].

Хронологически началният етап в извършването на организирани и методични престъпления в големите европейски градски центрове

съвпада с формирането и дейността на Коминтерна (март 1919 г.), създаването и организационното оформяне на комунистическите движения, неуспешните революционни преврати (1919 – 1924 г.), налагането на тактиката на единния фронт и болшевизацията на комунистическите партии. Условия за приемане в Коминтерна е пълното подчинение на националната партия на изпълнителния орган на организацията, строга и безусловна дисциплина, възприемане на съветското разбиране за демократичния централизъм. Това е организация, създадена за нелегална дейност, която по структура наподобява „организирана престъпна група“. Ключовата разлика между криминалните групи и болшевиките обаче е ясно видима в обхвата им на опериране. В световен мащаб не съществува единен международен престъпен център, който да управлява и предоставя незаконни услуги, търговия, капитали и корупционни практики. Коминтернът е уникална световна организация, която е сърцевината на световната пролетарска диктатура, същински носител на болшевишката идеология и специален инструмент във външната политика на Москва, за чието реализиране се съчетават пропаганда, шпионаж, контрашпионаж, подривна дейност и др. [Стоянов, Л. 2012, с. 77–81].

През 20-те години на XX в. се оказва, че криминалните групировки и болшевиките в Европа имат взаимна изгода едни от други. Незаконната печалба е в основата на сътрудничеството, която засилва позициите на едните чрез корумпиране на властовите структури, а на другите – за допълнителното финансиране и улесняване на световната пролетарска революция. Взаимната изгода слага началото на съвместни дейности в контрабандата на оръжие, фалшифицирането на пари и документи, финансовите машинации, терористичните действия и незаконното преминаване на нелегални през държавните граници.

В борбата срещу едно несъвършено общество, каквото е буржоазното, което позволява съществуването и разпространението на социалните злини, са позволени всякакви средства. Това заляга в действията на болшевиките още от 1917 г., които налагат политика, изключваща уважението към държавните закони, традиционните порядки в обществото, човека, към човешкото достойнство и към човешките права. През 1917 г. в Русия се развихря един кървав и морално оправдан „революционен бандитизъм“, който надхвърля всякакви крайни европейски представи за пагубното влияние на социалните злини. Идеологическите постулати на болшевиките оневиняват всяко контролирано престъпление, способно да действа в рамките, предложени от тях. Това създава възможности за част от престъпниците постепенно да се превърнат в партийен елит с перспектива за добро кариерно израстване. Особено активно криминалните елементи проникват в наказателните и обезпечавачи сигурността органи на пролетарската диктатура. Комунистическите партии задър-

жат на активна работа престъпници в редиците си почти през цялата си история [Тепляков, А. Г. 2015, с. 44–60]. Като последица от това, симбиозата между престъпници и дейци на Коминтерна в Европа през междувоенния период е напълно естествена. Могат да се посочат множество примери, описани от историографията. Още през 1920 г. СССР започва да подправя 100 доларови банкноти с помощта на фалшификатори от различни националности, подправени пари, с които се финансират операциите на Държавното политическо управление (ГПУ) и Коминтерна [Rhodes, К. 2012, с. 34–37]. В България различните криминални и разбойнически елементи са част от Военната организация и други структури на БКП [Янчев, В. 2023, с. 129–138, 343–350, 376–413].

Общите действия между престъпния контингент и болшевиките не възпират Изпълнителния комитет на комунистическия интернационал (ИККИ) да инструктира своите секции да заемат осъдителна позиция срещу „социалните злини“. На 12 май 1920 г. Българската комунистическа партия (БКП (т.с.)) съгласно инструкциите, изпраща окръжно до партийните организации и групи в България за отношението към властта и започването на пропагандата срещу общественозначимите незаконни прояви. Съгласно препоръките от ИККИ престъпленията, определяни за „социални злини“, имат дълбок социално-икономически корен. Свършекът на Голямата война води до световна икономическа, обществена и духовна криза, която се подхранва от капиталистическата власт. Народните маси бедстват, а господстващите класи изпитват ненаситна жажда за богатства и грабежи. Политическата власт взема страната на експлоататорите и престъпниците, а единственото спасение от тази криза е работниците и малоимотните да вземат чрез революция управлението в свои ръце и установят диктатура на пролетариата. Всъщност още в началото на окръжното се заявява за форма на глобална, насилствена и бърза социална промяна, а не за справяне с престъпленията и породените от тях обществени проблеми [ЦДА, ф. 210Б, оп. 1, а.е. 1, л. 1].

Според комунистическата трактовка „социалните злини“ – проституция, пиянство (алкохолизъм), самоубийства и престъпления от всякакъв вид, са последица и белег за разложението на буржоазното общество. Още през 1908 г. Л. Троцки, в първия брой на вестник „Правда“, формулира и посочва социално-икономическите причини за социалните злини: „Отчаян в търсене на работа, хляб и подслон, нещастникът вади от джоба си пистолет „Браунинг“ и стреля с куршум – или срещу себе си, или срещу случаен магазинер, седнал на касата“ [Троцкий, Л. 1926, с. 245]. Според трактовката, самата концепция за обществени взаимоотношения в националната държава е виновна за престъпленията или един: „дяволски ред, в който броят на работниците се регулира от самоубийства и убийства“. [Буллер, А. 2020, с. 113–115; Троцкий, Л. 1926, с. 245]

През 1920 г. българските комунисти, опирайки се на болшевишките постулати, пропагандират, че: „Какви ли не престъпления виреят и колко чести са те! Може да се каже, че цялото днешно общество е затънало до гуша в престъпления! И буржоазията е безсилна да се справи с тях, даже ги насърчава: престъпниците действат под височайшето покровителстване на властта, която е техен съучастник в техните дела и ортак в печалбата. Често властта си служи с престъпници в борбата си против Българската комунистическа партия (т.с.)“. Държавата и традиционните политически партии са в основата на престъпленията с организиран характер. Тази позиция е доразвита в пропагандата с твърдението, че ако националната държава и досегашното общество продължат да съществуват, ще унищожат всякакви обществени и морални връзки между хората в България [ЦДА, ф. 210Б, оп. 1, а.е. 1, л. 2].

В общественото пространство БКП заявява, че по своята същност – програма, методи на борба и начин на действие, няма нищо общо със „социалните злини“ под всичките им обществени проявления. Партията се самоизтъква като единствения възможен и най-голям враг, който може да се изправи срещу съществуващите социални недъзи. Порочните проявления на едно умиращо общество в един умиращ свят, могат да бъдат изкоренени от комунистите със създаването на новия човек и новото общество, в което няма място за престъпления, пороци, не трябва да има смърт и скръб. Болшевиките предявяват претенции за единствените водачи на общата организирана „борба“, която водят всички „угнетени“ и „експлоатирани“, като единствената алтернатива за справянето със „социалните злини и неправди“ е завземането на властта от пролетариата. Револуционната концепция, че социалният конфликт е в центъра, но конфликтът не е само между класите, а между класите и държавата е трудно приложима в доминираното от земеделски производители българско общество.

След първия конгрес, състоял се от 25 до 27 май 1919 г., българската марксистка партия извършва своето обновление и прегръща идеите на болшевизма, възприемайки курса на постоянна въоръжена борба. В съгласие с новите методи и принципи БКП (т.с.) взима на въоръжение и коминтерновската агитация. Българските комунисти представят пред обществото едни илюзорни обещания за изкореняване на пороците и престъпленията. Партията не предоставя решения за наболелите социални проблеми, а предлага тяхното замразяване чрез ескалиращ цикъл на насилие и налагането на партийна хегемония в човешките желания, нагласи и поведение. Поради това комунистическите ядки се създават целенасочено в бедните махали, села и градски квартали на страната, за да се привличат симпатизанти на делото. Въпреки това, разпадането на съществуващия социален ред буди съмнения и сред българското обще-

ство отсъства съществена мобилизация за революционна промяна. [ЦДА, ф. 2123К, оп. 1, а.е. 10960, л. 1–10]. Съществена слабост в пропагандата е подменената роля на църквата в обществото с революционния морален кодекс на комунизма. Болшевиките отричат синергията на Божествената благодат и свободата на човека, за тях е непонятно, че човек не може да се избави от пороците си само със собствените си усилия.

Болшевишкият морал е теоретичната основа, която легитимира организирания терор и репресии. Или по друг начин казано, да оправдаеш убийствата на човек или група от хора заради социалния, професионалния, икономическия или религиозния им статус. Революционният морал оценява отделната личност по политическа принадлежност, по нравствени функции и маркира с клеймещи понятия (буржоа, враг на народа, експлоататор, бивши хора, фашисти и т.н.). Това поражда ключовия проблем в комунистическата пропаганда с появата на непреодолими етически граници, които не позволяват с морални аргументи да узакониш насилието [Буллер, А. 2020, с. 113–127]. Следователно в комунистическата идеология отсъства емпирична база за борба със социалните злини, защото превенцията срещу тях в своята същност е минимизиране на страданието (насилието) и насърчаване проявите на милосърдие. Болшевиките със своята интернационална и атеистична доктрина губят усещането, че „животът е свещен дар от Бога и човекът няма право да го откаже, човекът няма право да върне този дар на Създателя“.

В средата на 20-те години на XX в. в България, наред с комунистическата агитация за справянето със социалните злини като обществена противоположност, сила започва да набира и църковната агитация в тази посока, уповаваща се на вярата в Бог, като тази борба със социалните злини не се ограничава само до православната църква. Като пример може да бъде посочен Двадесет и седмият конгрес на Българския евангелистки въздържателен съюз (БЕВС), проведен в гр. Самоков, който на заседанието си от края на април 1924 г. се обявява против всякакво производство, разпространение и търговия с тютюн, алкохол и опиум. Въздържателният съюз обръща внимание на държавните институции, че алкохолизмът в страната е първопричината за разпространението на проституцията, сифилиса, хазарта и натрупването на дългове от населението към банки и частни кредитори [ЦДА, ф. 1027К, оп. 1, а.е. 5, л. 39–40; а.е. 7, л. 60–61]. Протестантските деноминации търсят сътрудничеството на държавата за справянето със социалните злини, но ограничават своята борба само до употребата на алкохол и упойващи вещества, като изключват фалшифицирането на парични знаци, контрабандата на стоки т.н. Дейността на съюза е изцяло в рамките на законовата уредба на страната и включва основаване и възстановяване на дружинки, приемане на нови дружества за членове, организиране на събрания, сказки, вечеринки, агитационни

мероприятия и противоалкохолни акции. През разглеждания период предложенията на БЕВС не се реализират от държавата по икономическо-социални съображения, а вътрешносъюзни противоречия и проблеми с инкорпорирането на православните дружества водят до неизпълнение на заложените цели в приетата програма от конгреса.

Преди и след заседанията на БЕВС в Самоков за времето от 1923 г. до 1925 г., БКП вече има трайно изградени връзки с различни български престъпни групи от контрабандисти и фалшификатори, което обезсилва партийната пропаганда сред българското население като алтернатива за справяне със социалните злини. Събитията, които се разиграват през тези години с участието на Коминтерна, имат преки последици за България и се оказват наистина важни – Септемврийският метеж от 1923 г., Майският манифест, подписан на 6 май 1924 г., последван от убийството на Тодор Александров на 31 август същата година и атентатът на 16 април 1925 г. в църквата „Свети Крал“ („Света Неделя“). Болшевиките убиват и се самоубиват за своите идеи.

След средата на 20-те години на XX в. агитацията на БКП сред българското население за справяне със социалнозначимите престъпления е изтикана на заден план. Основната причина затова е, че в последвалите години държавата започва мащабна промяна в социалната политика, която е следствие на общоевропейски процеси през разглеждания период. Постепенно започват да се преодоляват законовият нихилизъм в обществото, ниското ниво на образователна (правна) култура, в приоритет е държавната политика за справяне с престъпленията и ширещата се корупция, които пряко засягат благоденствието на обществото. Така в края на междувоенния период политическият елит и населението единодушно разглеждат всички социални злини като пагубни за просперитета на България.

Коминтернът срещу самоубийствата

Превратът от 19 май 1934 г. и последвалата забрана на политическите партии и организации от 14 юни същата година, заварва комунистите неподготвени, но и ги изправя пред необходимостта да се изправят пред проблема със самоубийствата като част от въоръжената съпротива. Това се потвърждава с издадената на 4 септември 1934 г. осъдителната резолюция на Политсекретариата на ИККИ срещу взимането на властта от военните в България. Резолюцията осъжда поведението на българските комунисти, които разпускат Работническата партия (легално проявление на БКП от 1927 г.) и не организират масови протестни действия срещу новата власт [Коминтернът и България. Том II, 2005, с. 772–776, 784–791]. Присъдата на ИККИ е предшествана от секретно писмо с ука-

зания до Централния комитет на партията от 17 юли, което разяснява поведението на партийните членове по време на арест и разпит.

Писмото разкрива официалната позиция на ИККИ към един от обществените проблеми през междувоенния период – „епидемията“ от самоубийства, върхлетяла Европа, Съединените американски щати и Съюза на съветските социалистически републики (СССР). От гледна точка на социологията, Дюркем дефинира, че „самоубийство е всеки случай на смърт, който произтича пряко или косвено от позитивно или негативно действие, извършено от самата жертва, за което действие тя е знаела, че ще има такъв резултат“. Убийството на самия себе си и убийството на друг са две действия на едно и също насилие. Поради това държавите и криминалистите през разглеждания период включват самоубийството като част от социалните злини [Дюркем, Е. 1999, с. 19–20].

Отношението на болшевиките към самоубийството, което през XX в. е определено за част от социалните злини, е двузначно. Първоначално концепцията за убийство в името на революцията или самоубийство няма нито пораженски, нито фаталистични настроения [Yurevich A. 2007, с. 1–20]. Напротив, тя съдържа осъзнаване на реалността, съчетано с възможността за надежда – реалност, защото революционерът винаги трябва да е готов да се изправи пред смъртта, и надежда, защото тя представлява решимостта да се постигне промяната [Бердяев, Н. 1931, с. 1–40]. Но още по-важно е, че болшевишката идея изисква революционерът да възприема смъртта и живота си като едно цяло. От друга страна, сам да отнемеш живота си по битова или идеологическа причина се считат за предателство към партията [Троцкий, Л. 1926, с. 245].

В указанията на ИККИ до БКП самоубийството е определено за неправилно, нецелесъобразно и неболшевишко действие. Причината за това е, че в редиците на комунистическото движение прониква разбирането за мъченически ореол за дейците, отнели живота със собствената си ръка, показали така готовността си да умрат в името на партията. Мотивите на комунистите, с които се защитават самоубийствата в редовете на партията, са два. Първият е разбирането, че в името на революцията смъртта е неизбежна, а по-героично е човек сам да отнеме живота си в критична ситуация. Вторият мотив е, че самоубийството гарантира запазване на болшевишката тайна. Според ИККИ тези разбирания действат заразно и трябва да се изкоренят от структурите на комунистическите партии [ЦДА, ф. 3Б, оп. 5, а.е. 236, л. 1–2].

По първата мотивировка с решение на Коминтерна се забраняват самоубийствата докато съществува възможност за защита на партията и делото, защото се похабяват вложените в дейците партийни капитали. Вторият мотив също е несъстоятелен, защото човек, който до ареста или въоръжената съпротива се съмнява в своята воля и прибегне до посягане

върху живота си, той вече е наполовина предател. Самоубиецът не е герой в очите на партията.

Въпросът със самоубийствата сред комунистическите партии е обвързан и с друг въпрос, този за въоръжената съпротива, която трябва да бъде забранена. Според директивата на Коминтерна както самоубийството, така и индивидуалната въоръжена съпротива е проява не на болшевишката революционна психология, а на дребнобуржоазен национализъм, който поражда тенденция към индивидуални действия. При тях е свойствено неверието в правотата на партията и стремежът да не живеят, а да умрат от „прекрасна и геройска смърт“ е предателство. Всеки арест може да служи на пропагандата и разобличаване на потисническата власт и самоубийството се осъжда, защото не носи ползи за партията [ЦДА, ф. 3Б, оп. 5, а.е. 239, л. 1].

Самоубийството в своя индивидуален акт е разгледано от вътрешнопартийна гледна точка с цел пропаганда срещу властта и икономическа загуба за партията, а не като превенция срещу причините за разпространението му в обществото. Въпреки това на 17 декември 1934 г. от писмо на Васил Коларов до Георги Димитров, относно положението на БКП след резолюцията и указанията от ИККИ, се разбира, че в редиците на партийните активисти не се забелязва склонност към самоубийство, но се наблюдават масови доноси и разкрития пред полицията от арестуваните. В София от 26 задържани, само двама не проговарят и запазват партийната тайна, а множество активни членове от страната бягат за СССР с мотива, че са разкрити [**Коминтернът и България**. Том II, 2005, с. 795–796].

Всъщност възможността член на партията да извърши самоубийство в България е много по-малка, отколкото в Съюза на съветските републики. В началото на 30-те години в СССР Сталин слага началото на поредица от масови репресии, които предизвикват епидемия от самоубийства сред членовете на Всесъюзната комунистическа партия (болшевики). Причините са страх от арест и изтезания, разочарование от развитието на съветската система, психологически травми от извършените престъпления и т.н. След Втората световна война самоубийството ще бъде заклеймено от комунистическите партии и определено за социална злина на капиталистическото общество.

През междувоенния период цялостната политиката на болшевиките за установяване на световна диктатура на пролетариата може да бъде определена за трансгранично престъпление¹ [**International criminal**

¹ В края на XIX в. и първото десетилетие на XX в. не съществува общ международен наказателен кодекс или договор, който да дефинира какво е международно престъпление и какви са санкциите срещу него. Съществуват множество национални законодателства, които предвиждат углавно преследване на прес-

police organization. 1973, с. 1–2 ... pass.]. След 9 септември 1944 г. взелата властта БКП получава възможност, под диктата на Москва, да реализира идеите за справяне със социалните злини в едно насилствено разпаднато буржоазно общество, на една разрушена национална държава. Комунистите така и недоумяват как е възможно светът да се развива по някакви други, немарксистки закони.

* * *

В края на XIX и първата половина на XX в. престъпленията, определени за социални злини разширяват своята география и се превръщат в международен проблем, който за да бъде разрешен налага общото сътрудничество на държавите в трансграничен план. След Първата световна война под егидата на Обществото на народите за държавите членки на организацията, ключови в социалната политика се явяват действията срещу търговията с бели робини (проституцията), фалшифицирането на банкноти и документи, кражби на произведения на изкуството, незаконната търговия с упойващи вещества, трансграничните убийства и кражби, контрабандата, алкохолизма, самоубийствата и болшевишката дейност. Българската държава поетапно се присъединява към Международната комисия на криминална полиция (първообраза на Интерпол) и подписва поредица от конвенции за превенция срещу социалните злини и провеждане на социална политика [ЦДА, ф. 370К, оп. 6, а.е. 405, л. 80–90; ф. 317К, оп. 1, а.е. 158, л. 61–62; ф. 393К, оп. 1, а.е. 23, л. 195–196]. В обществото доминира нагласата, че юридическите закони са в основата за установяването и съхраняването на социалния ред и държавата трябва да разшири своята намеса в организацията и функционирането на обществените служби – народно здраве, полиция, образование, трудови от-

търпниците и превенция срещу престъпленията, но те са валидни единствено в границите на съответните държави. Приетите конвенции през този период са в сила само когато подписалите ги и засегнати държави са включили тези международни споразумения в собствените си национални законодателства. Термините международна престъпност и международни престъпления до голяма степен са чисто и просто популярни фрази, които се прилагат за определени незаконни дейности или за социалните злини, включени в съответното вътрешно законодателство, но тогава, когато то е в съответствие с международните конвенции и критериите вписани в тях. Следователно международно престъпление означава всяка престъпна дейност, характеризирана като социално зло, която засяга повече от една държава или нарушение на закона според самоличността на престъпника, неговото поведение и съучастници, последиците от престъпното деяние на международно равнище (престъпления извършени в две или повече държави, извършителите се укриват на чужда територия и последиците от незаконната дейност засягат повече от една държава).

ношения и социална политика, за да противодейства на социалните злини. Комунистическата пропаганда за разложението на политическите и социалните институции с цел постигане на революционни промени води не до ограничаване на социалните злини, а пряко и косвено допринася за нарастване на тежките престъпления, които застрашават ежедневиия живот на обикновените граждани. При болшевиките отсъства разбирането, че всяко прекъсване на социалното равновесие води до криза. Премахването на социалната рамка увеличава пространството и обхвата на социалните злини [Дюркем, Е. 1999, с. 455–460, 499–509]. Общество, което се разпада, за да се образува наново, но при свършено нови условия не притежава достатъчно съпротивителни сили и престъпленията, алкохолизма, хазарта и самоубийствата се увеличават.

ЛИТЕРАТУРА/ REFERENCES

Архивни източници/Archival sources

ЦДА – Централен държавен архив, фонд 317К, 370К, 393К, 1027К, 2123К, 3Б, 210Б. [Tsentralen darzhaven arhiv, fond 370K, 393K, 1027K, 2123K, 210B, 3B.]

Публикации/Publications

Дюркем, Е. 1999 – Емил Дюркем. Самоубийството. Социологическо изследване, София: Женифер-Хикс, 1999. [Emil Dyurkem. Samoubiystvoto. Sotsiologicheskoto izsledvane, Sofiya: Zhenifer-Hiks, 1999.]

Коминтернът и България. Том II, 2005 – Коминтернът и България (март 1919 – септември 1944 г.). Том II. Документи. София: Главно управление на архивите, 2005 [Kominternat i Bulgaria (mart 1919 – septemvri 1944 g.). Tom II. Dokumenti. Sofia: Glavno upravlenie na arhivite, 2005.]

Стоянов, Л. 2012 – Лъчезар Стоянов. Нация, държава и институции. Студии и статии. София: Гутенберг, 2012. [Lachezar Stoyanov. Natsia, darzhava i institutsii. Studii i statii. Sofia, 2012.]

Янчев, В. 2023 – Веселин Янчев. Армия, обществен ред и вътрешна сигурност : Септември 1923 година: Провалът на едно поръчано въстание. София : Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София, 2023. [Veselin Yanchev. Armiya, obshtestven red i vatreshna sigurnost. Septemvri 1923 godina. Provalat naedno porachano vastanie. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 2023.]

Бердяев, Н. 1931 – Николай Бердяев. О самоубийстве. Психологический этюд. Париж: YMCA Press, 1931. [Nikolay Berdyaev. O samoubiystve: Psikhologicheskiiy etyud.. Paris: YMCA PRESS, 1931.]

Буллер, А. 2020 – Андреас Буллер. Мораль и язык большевизма. – Этическая мысль 2020. Т. 20, № 1, 112–130. [A. Buller. Moraly i yazyk bolshevizma. Eticheskaya mysly 2020. T. 20. № 1.]

Тепляков Алексей Г. 2015 – Алексей Г. Тепляков. Криминал и власть в эпоху становления советской государственности. – Новый исторический вест-

ник, 2015, № 3 (45) 44–64. [Aleksey G. Teplyakov. Kriminal i vlasty v epohu stanovlenia sovetskoy gosudarstvennosti, Novyy istoricheskiy vestnik. 2015. № 3 (45).]

Троцкий, Л. 1926 – Лев Троцкий. Сочинения. Том 4. Политическая хроника. Москва-Ленинград, 1926. [Lev Trotskiy. Sochinenia. Tom 4. Politicheskaya hronika. Moskva-Leningrad, 1926.]

Block, Alan A. 1994 – Alan A. Block. Space, time & organized crime, 2nd ed., New Brunswick, N.J., U.S.A, 1994.

Knepper, P. 2016 – Paul Knepper. **Dreams and Nightmares. Drug Trafficking and the History of International Crime.** – In: **The Oxford Handbook of the History of Crime and Criminal Justice in Europe and North America. Oxford Handbooks. Oxford University Press, 2016.**

Rhodes, K. 2012 – Karl Rhodes. The counterfeiting weapon: Attacks against American currency began in 1776. – In Economic history: Econ Focus, Federal Reserve Bank of Richmond, vol. 16(1Q), 2012.

Yurevich A. 2007 – A. Yurevich. Psychology of Revolutions: Working paper WP6/2007/03. Moscow: State University – Higher School of Economics, 2007.

Интернет базирани източници/ Internet Sources

International criminal police organization. 1973 – **International criminal police organisation.** INTERPOL 50th anniversary 1923 – 1973. Saint Cloud France, France, 1973, 1–2. Available from <https://ojp.gov/pdf/files1/Digitization/40713NCJRS.pdf> [viewed 20.09.2024].